

یادگارِ نیاکان

جُستاری در تاریخ و برخی از یادمان‌های تمدنی دوره‌ی ماد
(آرامگاه‌های سنگی)

برومند، عظمی‌پور

زمستان ۱۳۹۴

فهرست نویسی پیش از انتشار کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۱۳-۳۹۶-۹	شابک
۴۱۴۷۷۷	شماره کتابشناسی ملی
یادگار نیاکان، جستاری در تاریخ و برخی از یادمان‌های تمدنی دوره‌ی ماد (آرامگاه‌های سنگی) / برومند	عنوان و نام پدیدآور
اعظمی پور	مشخصات نشر
تهران: سفیر اردهال، ۱۳۹۴	مشخصات ظاهری
۲۲۷ ص.	عنوان دیگر
جستاری در تاریخ و برخی از یادمان‌های تمدنی دوره‌ی ماد (آرامگاه‌های سنگی)	موضوع
آرامگاه‌ها - ایران	موضوع
معماری صخره‌ای - ایران	موضوع
ایران - تاریخ - ماد، ۷۰۵-۵۵۸ ق.م	رده بندی دیویی
۹۵۵/۰۱۳	رده بندی کنگره
DSR ۲۰۲ ی ۶ الف / ۱۳۹۴	سناسه
اعظمی پور، برومند، ۱۳۶۲-	وضعیت فهرست نویسی
فیفا	

یادگار نیاکان

جستاری در تاریخ و برخی از یادمان‌های تمدنی دوره‌ی ماد
(آرامگاه‌های سنگی)

برومند اعظمی پور

صفحه آرا: شبنم سهیلانی

حروفچینی: داریوش جباری

نوبت چاپ: اول-۱۳۹۴

صفحه آرای و طراحی جلد: واحد آماده‌سازی نشر سفیر اردهال

لیتوگرافی، چاپ، صحافی: سفیر اردهال

شماره نشر: ۱-۴۷۱

شمارگان: ۵۵۰ نسخه

قیمت: ۳۰۰۰۰۰ ریال

© حق چاپ: ۱۳۹۴، انتشارات سفیر اردهال www.safirardehal.ir

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۱۳-۳۹۶-۹

نشانی دفتر: تهران، خیابان مفتح، خیابان سمیه، روبه روی بانک ملی ایران، ساختمان ۱۱۸، واحد ۴
تلفن مرکز پخش: ۸۸۳۱۳۸۹۸-۸۸۳۱۹۳۴۴ کد پستی: ۱۵۸۱۸-۲۴۷۱۵ email: safirardehal@yahoo.com

همه حقوق محفوظ است. هرگونه نسخه‌برداری، اعم از زیراکس و بازنویسی، ذخیره کامپیوتری، اقتباس کلی و جزئی (به جز اقتباس جزئی در نقد و بررسی، و اقتباس در گیمه در مستندنویسی، و مانند آنها) بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است.

فهرست

۱۱	پیش‌گفتار
۱۵	شناخت و بررسی منابع (نقد منابع)
۱۶	الف: پژوهش‌های خارجی
۱۸	ب: پژوهش‌های داخلی
۲۱	ج: مقاله‌ها

فصل یکم / گذری بر معماری صخره‌ای، گوردخمه و تاریخ ماد ۲۳

۲۵	بخش یکم / تعریف معماری صخره‌ای و صخره‌های آن
۲۶	انواع معماری صخره‌ای
۲۶	پیشینه‌ی معماری صخره‌ای
۲۷	اهمیت معماری صخره‌ای
۲۸	تعریف لغوی گور، دخمه، آستودان
۳۷	تعریف اصطلاحی (علمی) گوردخمه
۳۷	تعریف اصطلاحی (علمی) آستودان
۳۷	علل تراش گوردخمه در کوه‌ها، صخره‌ها و فرازهای سنگی
۳۹	انتخاب موقعیت و جایگاه ساخت گوردخمه
۴۱	بخش دوم / گذری بر تاریخ ماد
۴۴	مبانی سیاسی-فرهنگی پایه‌گذاری شاهنشاهی ماد
۴۶	ویژگی‌های تمدن ماد
۴۷	جمع‌بندی
۵۱	بخش سوم / گوردخمه‌های منسوب به دوره‌ی ماد
۵۲	بخش‌بندی گوردخمه‌ها
۵۳	شیوه‌ی تراش گوردخمه

- ۵۴ اهمیت گوردخمه‌های مادی
- ۵۵ دیدگاه‌های رایج در مورد گوردخمه‌ها
- ۵۶ ارزست هرتسفلد
- ۵۶ رومن گیرشمن
- ۵۶ لوئی واندنبرگ

بخش دوم / گوردخمه‌های استان کرمانشاه

- ۶۱ بخش یکم / مشخصات کلی و ویژگی‌های استان کرمانشاه
- ۶۱ موقعیت جغرافیایی
- ۶۱ مشخصات کلی و ویژگی‌ها / ضاح اقلیمی، کوه‌ها، رودها، دشت‌ها، جمعیت
- ۶۲ پیشینه (تاریخچه) کرمانشاه پس از اسلام
- ۶۵ بخش دوم / گوردخمه‌های استان کرمانشاه
- ۶۵ الف: سریل زهاب
- ۶۵ ۱- گوردخمه‌ی دکان داوود (گل داوود)
- ۶۶ ابعاد و ویژگی‌های گوردخمه
- ۶۶ نمای گوردخمه
- ۶۸ فضای ایوان
- ۶۸ فضای درونی
- ۶۹ ۲- گوردخمه‌ی برد عاشقان
- ۷۰ ابعاد گوردخمه
- ۷۱ ۳- گوردخمه‌ی قره بلاغ (قله بلاخ)
- ۷۱ ابعاد گوردخمه
- ۷۲ ب: گیلان غرب
- ۷۲ گوردخمه‌ی دیره
- ۷۳ ج: روانسر
- ۷۳ گوردخمه‌ی روانسر
- ۷۳ ابعاد گوردخمه
- ۷۴ د: پاوه
- ۷۴ گوردخمه‌ی شمشیر
- ۷۴ ابعاد گوردخمه

ه: کرمانشاه	۷۴
گوردخمه‌ی سان روسم (سنگ رستم)	۷۴
ابعاد گوردخمه	۷۵
و: هرسین	۷۵
۱- گوردخمه‌ی سرخ ده	۷۶
۲- گوردخمه‌های اسحاق‌وند (سکاوند)	۷۶
گوردخمه‌ی سمت راست (اسحاق‌وند)	۷۶
گوردخمه‌ی میانی (اسحاق‌وند)	۷۷
گوردخمه‌ی سمت چپ (اسحاق‌وند)	۷۸
۳- گوردخمه‌ی ساراب بادیه (سرابادیه)	۷۸
۴- گوردخمه‌ی بیستون (مجموعه‌ی تاریخی و میراث جهانی)	۷۸
۵- گوردخمه‌ی برناج (ینور)	۷۹
ز: صحنه	۷۹
۱- گوردخمه‌ی کوچک دربند (ستوان دربند)	۷۹
۲- گوردخمه‌ی بزرگ دربند (قبر سهرورد فرهاد)	۸۰
نمای گوردخمه	۸۰
فضای ایوان	۸۰
ورودی گوردخمه	۸۱
فضای درونی گوردخمه	۸۱
جدول (۱) گوردخمه‌های استان کرمانشاه	۸۳

فهرست منابع / گزارش‌های گوردخمه‌های استان کرمانشاه در منابع کتب و نشریات پشت‌اندازی در استان کرمانشاه

بخش یکم	۸۷
الف: گزارش‌های گوردخمه‌های کرمانشاه در منابع کهن	۸۷
سفرنامه‌ی ابودلف در ایران (مسیر بن مهلهل الخزرجی ابودلف / سده‌ی ۴ هـ. ق)	۸۷
ب: گزارش‌های گوردخمه‌های کرمانشاه در سفرنامه‌ها و آثار جغرافیایی اروپایی و غربی	۸۸
جان مک دونالد کینیر (کینر) از ۱۸۳۰ م	۸۸
سفرنامه‌ی راولینسون (هنری راولینسون از ۱۸۹۵ م)	۸۸
سفرنامه‌ی اوژن فلائین به ایران (اوژن فلائین ۱۸۷۶ م)	۹۰

- سیاحتنامه‌ی مسیو چریکوف (چریکوف / د ۱۸۶۰ م) ۹۲
- هیت علمی فرانسه در ایران / مطالعات جغرافیایی (ژاک دومرگان / د ۱۹۲۴ م) ۹۴
- سفرنامه‌ی جکسن / ایران در گذشته و حال (ابراهیم و. ویلیامز جکسن / د ۱۹۳۷ م) ۹۴
- بخش دوم / گزارش گوردخمه‌های کرمانشاه در آثار باستان‌شناسان غربی ۹۷
- ایران در شرق باستان (ارنست هرتسفلد / د ۱۹۴۷ م) ۹۷
- هنر ایران در دوران ماد و هخامنشی (رومن گیرشمن / د ۱۹۷۹ م) ۹۹
- باستان‌شناسی ایران باستان (لویی واندنبرگ) ۱۰۱
- تاریخ ماد (احمد دیاکونوف / د ۱۹۹۹ م) ۱۰۳

فهرست منابع و مآخذ (بخش اول: ایران باستان)

- الف: فارس ۱۰۷
- گوردخمه‌ی دا و دختر (مادر و دختر) ۱۰۷
- نمای گوردخمه ۱۰۹
- فضای درونی ۱۰۹
- ب: آذربایجان غربی ۱۱۰
- ۱- گوردخمه‌ی فخریکا (فقره‌قا) ۱۱۰
- ابعاد و ویژگی‌های گوردخمه ۱۱۰
- ۲- دخمه‌ی سنگی قارنی یارخ ۱۱۱
- ۳- دخمه‌ی هدر ۱۱۱
- ۴- دخمه سنگی ماکو ۱۱۱
- ج: کردستان عراق (شهرزور / شاه زور) ۱۱۱
- ۱- گوردخمه‌ی قیزقاپان ۱۱۱
- ۲- گوردخمه‌ی کورخ کیج (کور و کیج) ۱۱۳
- ره‌آورد سخن ۱۱۵
- جدول (۲) گوردخمه‌های ماد ۱۱۹
- ضمائم / نقشه‌ها و تصاویر ۱۲۱
- کتاب‌نامه ۲۰۵
- نمایه ۲۱۵

پیش گفتار

«یافتن نیکو است؛ جستن نیکوتر است»

ادوارد هریو

آثار هنری-تاریخی (باستانی) جله‌ی استثنایی و ویژگی‌های فرهنگ هر سرزمین و ملتی است. شکوفایی هر تمدنی، بازتابش را در یک معنی در هنر و میراث فرهنگی بازمانده از گذشته می‌یابد، به ویژه هنر و میراثی که زندگی روزمره برکنار نباشد. این مقوله، مبحثی در خود فرو بسته و جدا از دیگر پدیده‌های اجتماعی نیست، از این روی، پژوهش، شناخت و معرفی آثار تاریخی و هنری و به یک کلام میراث فرهنگی کشور در معنای گسترده و کلان، و میراث فرهنگی استان‌ها و مناطق در معنای خرد و ویژه، به شیوه‌ای نوین و به روز، علمی و روشمند کاری است که باید مورد توجه ویژه واقع شود و سرلوحه‌ی امور پژوهشی در حوزه‌ی تاریخ، فرهنگ و آثار تمدنی قرار گیرد تا گامی باشد در راستای کمک به ارتقای سطوح علمی در دانش تاریخ و مطالعه‌ی میان رشته‌ای در آن، که بی‌گمان در تولید علم و دانش (زایش فراورده‌ی دانشورانه) در حوزه‌ی علوم انسانی و تلاش در جهت به دست آوردن مطالب و یافته‌های نوین؛ سودمند و کارساز خواهد بود.

گوردخمه، به آرامگاه‌ها و آثار سنگی گفته می‌شود که از سنگ و عمدتاً در سینه‌ی کوه یا بر صخره تراشیده شده‌اند. بسیاری از گوردخمه‌های ایران را منسوب به دوران مادها می‌دانند. معماری هر دوره‌ای بازتابی از زندگی جاری در آن عصر است، از این روی، اطلاعات به دست آمده از بناها و آثار تاریخی، یکی از مهم‌ترین منابع پژوهش‌های تاریخی محسوب می‌گردد. شناخت، پژوهش و معرفی این آثار می‌تواند از جمله عوامل تعالی فرهنگی و تمدنی، خودآگاهی تاریخی، خودباوری و تقویت کننده‌ی حس هویت و غرور ملی، شناخت منیش و فرهنگ ایران‌شهری و دوری از بحران‌هایی در افراد جامعه باشد. مهم‌تر اینکه برای پیشرفت هر جامعه باید گذشته‌ی آن را شناخت و این شناخت و خودآگاهی تاریخی را در راه ساختن حال و آینده‌ای بهتر به کار گرفت، و از آن بهره جست.

نوع معماری گوردخمه‌ها در هر چوب معماری صخره‌ای جای می‌گیرد. با توجه به ساختار این معماری و ویژگی‌های آن می‌توان آن را به عنوان یک مجموعه‌ی تاریخی مورد مطالعه قرار داد؛ زیرا که ایجاد این نوع معماری نه تنها از نظر تاریخ هنر و باستان‌شناسی، بلکه برای شناخت تاریخ تمدن، تاریخ ادیان و روابط فرهنگی میان اقوامی که دارای این معماری هستند شایان توجه است. در واقع، بشر از نظر تاریخ فرهنگ خود، وامدار معماری و نقوش برجسته‌ی صخره‌ای در بعضی از دوره‌های تاریخی است. اگر در ایران، معماری و نقش برجسته‌های صخره‌ای با ویژگی‌های اولیه‌ی خود موجود نبود، بخشی از تاریخ هنر و نیز شناخت بعضی از جنبه‌های اعتقادی و دینی گذشتگان بر ما چندان معلوم و روشن نمی‌گردید.

این پژوهش تلاش می‌کند که به شناخت و معرفی گوردخمه‌های منسوب به دوره‌ی ماد، با دیدی علمی و پژوهشی با ساختاری روشن‌مند و با رهیافت مطالعه‌ی میان‌رشته‌ای در تاریخ بپردازد. نوع پژوهش، توصیفی-کاربردی و تا حدی تحلیلی می‌باشد و شیوه‌ی گردآوری اطلاعات نیز به روش کتابخانه‌ای و میدانی است که

مستلزم حضور در مناطق مختلف جهت شناسایی، مطالعه و ثبت موقعیت، ابعاد و سایر ویژگی‌های گوردخمه‌ها و همچنین عکسبرداری از آن‌ها است. باید خاطرنشان کرد این بخش از پژوهش به دلیل پراکندگی آثار صخره‌ای مورد پژوهش در جغرافیای گسترده، دشواری‌ها و مشکلات خاص خود را به همراه داشته است.

این پژوهش ادعا ندارد که تمامی گوردخمه‌های موجود که می‌توان آن‌ها را به دوره‌ی ماده‌ها نسبت داد مورد بررسی و مطالعه قرار داده است و چه بسا گوردخمه‌هایی باشد که از چشم نگارنده به دور مانده‌اند. ذکر این نکته نیز لازم است که در این پژوهش تکیه و تمرکز بر شناخت و معرفی گوردخمه‌های محدوده‌ی جغرافیای استان کرمانشاه بوده است، و در بخشی دیگر از پژوهش به شناخت و معرفی تعدادی دیگر از گوردخمه‌های منسوب به دوره‌ی ماد که در خارج از جغرافیای استان کرمانشاه واقع‌اند پرداخته شده است. طبیعی است که به فراخور نیاز پژوهش، اشاره‌ی مختصری نیز به تاریخ شاهنشاهی ماد شده است.

کرمانشاه، کهن بومی در باختر ایران که هزاره در درازنای تاریخ به دلیل قرار گرفتن در مسیر راه ابوشیم؛ این شاهراه مهم، تاریخی و ثروتمند و آمد از ویژگی و حساسیت خاصی برخوردار بوده، و اگر نگوئیم که بیشترین تعداد گوردخمه‌های صخره‌ای و سنگی ایران را در خود جای داده، می‌توان گفت که تعداد قابل توجهی از زیباترین این آثار را در خاک خویش پذیرا گشته است. آثار و بناهایی که ریشه در پیشینه‌ی دیرین کرمانشاه دارند و نمایانگر تاریخ، هنر و معماری ساطع از تاریخ این سرزمین و شیوه‌ی ساخت و ساز مردم در آن روزگاران می‌باشند. اگر این آثار صخره‌ای که پس افکند اعصار و قرون گذشته‌اند نمی‌بودند، شناخت ما از نحوه‌ی معماری و چگونگی عمل ایرانیان باستان و مردم غرب ایران - دست‌کم در زمان مادها، یا دوره‌ای نزدیک به آن‌ها - در امر ساخت و ساز و چند و چون آن تا حد زیادی میسر و معلوم نمی‌گردید و چه بسا کیفیت آن بر ما مجهول می‌ماند.

در این جا بر خود بایسته و لازم می‌دانم از همه‌ی بزرگوارانی که در استان‌های کرمانشاه، فارس و آذربایجان غربی - در مرحله‌ی پژوهش میدانی - و دیگر سرورانی که به نحوی نگارنده را در به سرانجام رسیدن این اثر یاری رساندند، کمال سپاسگزاری را بنمایم.

از آن جا که میان موزه‌خان، تمایل عمومی بر این است که گردهای امروزی را از بازماندگان اصیل و نژاده‌ی مادها بدانند؛ با رعایت نسبیّت و تشکیک علمی می‌توان به یک مسأله‌ها را از میان گردهای کنونی دانست. از همین روی، نام این اثر را یادگار نیاکان می‌نامیم. امید است این نوشتار خُرد و اندک که روی هم رفته به سامان رسیدن آن دو سال به درازا کشید، برای خوانندگان گرامی سودمند واقع گردد و مقدمه و درآمدی باشد برای مطالعه و پژوهش جامع‌تر و دقیق‌تر پژوهندگان درباره‌ی آثار تاریخی و گوردخمه‌های مریه‌طلب دره‌ی ماد. باشد که آنچه خود داریم ز بیگانه تمنا نکنیم. ایدون باد.

سال‌ها دل طلب جام جم از ما می‌کرد و آنچه خواست ز بیگانه تمنا می‌کرد

برومند ایل پیر

کرمانشان - شنبه ۱۶ آبان ۱۳۰۰ خورشیدی

۱۶ گه لا ریزان ۲۷۱۵ کوردی (ایرانی)

۲۴ مُحَرَّم الحرام ۱۴۳۷ هجری قمری

۷ نوامبر ۲۰۱۵ میلادی